

Эсэгэ ороноо, эхэ мотагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯТ УЛС

Бүгэдэ арадай сонин

1921 оной декабрины 21-нээ гараа

1998
Октябриин 7

Намарай дунда сагаагшан тахья нарын 17 гарагай 4 СРЕДА № 183 (20024) Газетын сэн хэсэгтэ

Засагай

дээдын зургаануудта

ТУСХАЙ ДУГААР

Буряад Республикын Уголовно Бэдэрэлгын Хүдэлмэрлэгшэдтэ

Дурасхаалта олон ойнууд, үйлэ хэрэгүүд 1998 ондо гүйсөө. Россин Федерациин Уголовно бэдэрэлгын 80 жэлэй ой тэдэнэй тоодо ороно.

Уголовно гэмтэ ябадалнуудтай тэмсэлые, ниитын гурым сахилгы Совет засагай шухалын шухала зорилго гэжэ тоолон, РСФСР-эй НКВД 1918 оной октябриин 5-да Уголовно бэдэрэлгын тагаг эмхидхэхэ тухай дүрим баталаад, тэрэнэй ёшоор Россин Федерациин бүхэ газар дээрэ дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудай Уголовно бэдэрэлгын системэ байгуулагдаа нэн.

Уголовно бэдэрэлгын зургаанууд Эсэгэ ороодо, арадтаа алдар солотойгоор алба хэжэ гараа юм. Интервенциин, граждан дайнай, ажахын хандаралай жэлүүдтэ нуралсал хүсэд гараагүй, үлэн хоон, зайдан нусэсэн, муртэй буу зэбсэггүй, бодото дээрээ криминалистикийн, оперативна техникын хэрэгсэлгүй уголовно бэдэрэлгын хүдэлмэрлэгшэд зоргоороо болохон уголовное, политическэ бандитизм, хулгай, дээрмэдэлгэ, тонолготой, хулгиган ябадал, бусад гэмтэ ябадалнуудтай баатарлигаар тэмсээн байгаа.

Гадаада булимтаралга, граждан дайнай, хулгай, амгалан байгуулалтын жэлүүдтэ Уголовно бэдэрэлгэ хуули ёшо сахин, гэмтэ ябадалнуудтай тэмсээн, эрхэтэдэй энхэ тайбан ажалые, арадай зөөригэ гэмтэ ябадал, туримхэйлэлхэ хамгаалаа юм. Хүүгэдэй харуунагуй ябадал усадхаха хэрэгтэ Уголовно бэдэрэлгын хүдэлмэрлэгшэд туйлай ехэ хубитаяа оруулаа нэн. Уголовно бэдэрэлгын олохон хүдэлмэрлэгшэд гэмтэдтэй тэмсэжэ, наһа бараһан байгаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэдайнай түүхэдэ Уголовно бэдэрэлгын хүдэлмэрлэгшэд баатаршалгата хэрэгүүдээ бэшүүлхэн габыятай. Фронтдошье, ара таладашье Уголовно бэдэрэлгынхид туримхэйшүүлтэй, шпионууд, диверсантнуудтай, дээрмэшэд, хулгайшадтай, тоногшод, дезертирүүдтэй, бусад этэгээдүүдтэй тэмсэн. Хуули гурым, арадай зөөри сахин, хүнгэн бэшэ дайшалхы албана хэһэн байна. Уголовно бэдэрэлгын хүдэлмэрлэгшэд Советскэ Союзай бүхэ араднуудтай хамта шуһа, хүлһөөрөө, амнахаараа манай Ипалтые шэрээлсэ юм.

Уголовно бэдэрэлгын дайнай хүүлээрхи, мүнөө үеын түүхэ болбол хүнэй аша туһада, үнэн зүбэй, хуули гурымтай аша туһада гэмтэ ябадалнуудтай тэмсэли урда заханда бэелүүлдэг хүнгэн бэшэ, аюултай ажалай, эрэлхэг зоригой, мэргэжэл шадабарийн, милициин эрхим ёшо заншалнуудтай тэмсээн болно.

80 жэлэй туршда Буряад Республикын Уголовно бэдэрэлгын зургаанууд тогтонжолго, хүгжэлтын ехэшы, орөшье, баатарлигы, заримдаа тодхор гашуудалташы зам гаталаа юм. Буряада Уголовно бэдэрэлгын үнгэрхэн арбаад жэлүүдтэ хүдэлмэрийн дүнгүүдые согсолходоо, тус албан хуули гурым сахилгын, гэмтэ ябадалнуудтай тэмсэлгын, хуули хазагайруулгыг хэрхылэлгын, эрхэтэдэй конституционно эрхэнүүд, сүлөөнүүдые сахилгын талаар туйлай ехэ хүдэлмэри бэелүүлээ гэжэ найдамтайгаар хэлэхэ үндэнэ баримта бии.

Буряад Республикын Уголовно бэдэрэлгэ болбол арадтаа, Хуули ёшондо үнэн сэхээр алба хэлгэ, аюултай хүндэ

ажал, мэргэжэлэй эрхим шата, үнэн зориг, бэээ гээң орхилго, үнэн зүбье сахилга, хүнэй гасаланда энэрхыгээр хандалга болоод, хүдэлмэрлэгшэдэйнь «добтолгодо түрүүлэн бодохо» гансахан булюу эрхэтэй байха зуура арадай, олонитын үмэнэ туйлай ехэ харюусалга мүн болно.

Россин Федерациин Уголовно бэдэрэлгын 80 жэлэй ойн үдэр дайн байлдаанай, зэбсэгтэ хөмороонуудай хэрэгэй хатуу жэлүүдтэ, амгалан сагташы албанайнгаа уялгануудые гүйсэхэн, дайшалхы жагсаалдаа унаһан Уголовно бэдэрэлгын, Буряад оронойнгоо дотоодын хэрэгүүдэй бүхы хүдэлмэрлэгшэдэй үмэнэ толгойгоо доро дохин ёһолнобди. Дурасхаалтын мүнхээр!

Уголовно бэдэрэлгын ветерануудые үнэн зүрхэнһөө амаршалан, доро дохинобди!

Буряад Республикын МВД-гэй Уголовно бэдэрэлгын, зам харилсаанай дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудай, эмхидхэмэл гэмтэ ябадалтай тэмсэли талаар управлениин, Юстициин министрствын хэһээлтэ гүйсэхэлгын управлениин хүндэтэ хүдэлмэрлэгшэд! Мэргэжэлэй һайндэрөөр - Россин Федерациин Уголовно бэдэрэлгын 80 жэлэй ойгоор халуунаар амаршалнабди!

Танда, Танай бүлэнүүдтэ амжалта, элүүр энхые, зол жаргалые хүсэнэбди! Хүнгэн бэшэ албанай түлөө Танда баяр хүргэнэбди!

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Захиргаанай гүрэнэй - хуули ёһоной управлени.

Буряад Республикын Президентын ЗАРЛИГ

Түгнын уурхайн директор Н.Г. Малеевэй албангаа хүсэд зохилоогоүй байһан тухай хэргылхэ тухай

Түгнын уурхайн хүдэлмэрье удаанаар зогсоохон шарһаа Буряад Республикын эдхэрэглэгшэдтэ нүүрһэ эльгээхэе болһоһонтой, эсэгтэни дулаа үгэлгын хаһада республика дотор нүүрһэнэй нөөсэ байгуулаха талаар тохёолдоһон тушууригтэй байдлаар тохёолдоһонтой дашармдуулан, ниггэжэ тогтоһоноб:

1. Республикын эдхэрэглэгшэдтэ нүүрһэ эльгээхэ ябадал буруу хүргэһэнэй болон Түгнын уурхайн хүдэлмэрье удаанаар зогсоолгысэй зайсуулха талаар хүсэтэ хэмжээнүүдые абаагүй байһанай түлөө уурхайн директор Н.Г. Малеевые эзлэдэг албанайнгаа тушаалда хүсэд зохилоогоүй байһан тухай хэргылхэ.
2. Түгнын уурхайн хүгжэлтэригэ бэхнүүлэхэ болон нүүрһэ олзоборилгыг хэргээжэ, республикын эдхэрэглэгшэдтэ нүүрһэ эльгээхэ талаар хэмжээнүүдые дары абахыень «Востсибуголь» АО-гой хүтэлбэригдэ дурадхаха.
3. Гар табиган үдэрһөө Зарлиг хүсэндөө орохо.

Улаан-Үдэ, Правительствын байшан. 1998 оной октябриин 6. № 210.

ХИНАЛТА ШАНГАДАНА

Этилий спирт болоод бэлэн архи дарһа үйлэдбэрлгэ болон худалдаагад һалбаринууд хоорондын зохиолдог шангалдахын, энэ талаар гүрэнэй ниитэ нэгэн политика бэелүүлхын, гурым журам тогтоохын тула Буряадай Правительство албанууд хоорондын комисси тогтоолоор бэелүүлээ.

Тэрэнигэ Правительствын нэгдэхэ вице-премьер Владимир Агалов толгойлон, бүриддэнэ вице-премьер, финансын министр Александр Налетов, вице-премьерэй уялга дүүргэгшэ, хүдөө ажыхын болон болбосоруулгын производлениин министр Петр Болонев болон архи үйлэдбэрлгэ, худалдалгада хабаатай бусад тушаалтад ороо.

Эдээ хоолой яармаг ноябриин эсэс хүрэтэр үргэлжэлхэ

Хүдөө ажыхын ажалшадтай үйлэдбэрлгэн продукцияг бэелдөө сэхэ худалдахын, хүн зонини мал ажалай, овош үргүүлгын, хүдөө ажыхын бусад һалбаринуудай продукция харангахын, мүн эдхэрэглэгшэдтэй дэлгүүрые бүрэнцүүлхын болон эдээ хоол худалдаха хэлсээнүүдые баталхыда эрхэ байдлыг хангахын тула Правительство эдээ хоолой яармаг эмхидхэхэ шиндхэбэри абаа. Тэрэ ноябриин 25 хүртээр үргэлжэлхэ.

Тус хэмжээ ябуулга эмхидхэхэ комитедые Правительствын Түрүүлгын орлогшын уялга

гүйсэхэгшэ-хүдөө ажыхын болон болбосоруулгын промышленностин министр Петр Болонев толгойлоо.

Яармаг Лениний гудамжын 35-дахи гэртэ шэнээр байгуулагдажа байһан худалдаа наймаанай выставкын түбтэ худалхэ.

Районуудай захиргаануудай толгойлогшонорыс яармаг үнгэргэлгэдэ эдэхитэйгээр хабаадахынь Правительство уялгалаа.

Тобшо мэдээсэлнүүд

Буряад ороной Президент - Правительствын Түрүүлгшэ Леонид Потапов Правительствын тогтоолдо гар табига, тэрэнэй ёшоор олзын хэрэг сүлөөтэйгөөр эрхилэлгын территориально-үйлэдбэрин зоньон үндэнэ һуурига предпрятийн болгодожо, «Захаамнай пивын завод» гэһэн акционернэ бүлгэм баталагдаа.

Правительствын тогтоолтой зохилдуулан, М.Н. Ербановай нэрэмжэтэ совхоз-колледжын бүридэлһөө гүрэнэй буралсалай эмхи зургаан - М.Н. Ербановай нэрэмжэтэ аграрна колледж амарлагдаба.

Республикын Правительство «1997-1998 онуудта Буряад Республикада харгын аюулгүйе дээшэлүүлгэ» гэһэн тусхай зорилготой территориальна программа бэелүүлгын болзорые 2000 он хүрэтэр һунааха шиндхэбэри абаа.

Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

Правительствын Хүдэлмэрийн Долоон Хоног

Президент-Правительствын Түрүүлгшэ А.В. ПОТАПОВ

Октябриин 5. Хубийн асуудалаар эрхэтэдые хүлээн абалга.

Октябриин 6. Правительствын Президиумэй зүблөөн.

Октябриин 7. Митингдэ хабаадалга.

Улаан-Үдэн авиазаводто ошолго.

Правительствын Түрүүлгшын нэгдэхэ орлогшо В.К. Агалов Ан амитадые ашаглаха удаан болзорой лицензи тухай дүрим бэлдэлгэ.

Республикын агнууриин газар дайда сахиха талаар хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлгэ.

МВД-гэй, ГИМС-ын зургаануудтай хамта омоли сахиха оперативна шалгалтануудые үнгэргэлгэ олоной мэдээсэлэй хэрэгсэлнүүдэй дүнгүүдыень толиологотойгоор.

Эм домой дээрүүд ажахы эрхилдэг субъектнүүд тухай баримта мэдээлүүдэй банк бүридүүлгэ.

Оршон тойронхи байгааги сахилгын тусгаар эрхэ түлөөлэгэтэй зургаануудай хоорондохи харилсаанай үүргэнүүдые амарлаага.

Правительствын Түрүүлгшын орлогшонор: А.Ю. Налетов

Буряад Республикын Правительствын эрхэ түлөөлэгын болзорой (1998-2002 онууд) ажал ябуулгын программа зохёолго.

«Реформодо ороһон предпрятийнуудай түлэдэг налогой дээдэ захын ашаан тухай» республикын Хуулийн проект бэлдэлгэ.

«1999 оной республиканска бюджет тухай» Хуулийн проект бэлдэлгэ.

«Нааданай бизнестэ ашагдаха налогой ставка тогтоохо тухай» Хуулийн проект зохиладуулга.

Е.К. Ханхалаев

Октябриин 9. Республикын гүрэнэй санитарна врачнарай халдабарита үбшэ хэргылхэ албанай 3 нарын хүдэлмэрийн дүнгүүдээр зүблөөн.

Октябриин 10. Буряадай худалдаа наймаанай-промышленна палатын үндэнэ һуури дээрэ дээдэ хургуулинуудай, Буряадай эрдэмэй түбэй эрдэм-шэнжэлгын, туршалгын-конструкторска хүдэлмэрийнүүдэй (НИОКР) «Эрдэм. нуралсал. Бизнес» гэһэн выставкэ.

Октябриин 5-9. Багшанарай колледжын үндэнэ һуури дээрэ «Эрхэ сүлөөс дэмжэлгын акт» гэһэн һурагшадай республиканска конкурс.

Октябриин 9. Буряад Республикын тусхай дуида нуралсалай эмхи зургаануудай рейтинг тодорхойлох комиссийн зүблөөн.

Октябриин 9. Эдиршүүлэй Гүрэнэй республиканска библиотекын 20 жэлэй ойдо зориулагдаһан эрдэмэй-практическа конференци.

Октябриин 9. Буряадай арадай уран зурааша Л.Д. Доржиевай 80 наһанай ойдо зориулагдаһан выставкын нээлтэ.

Октябриин 9. Буряадай арадай поэт Алексей Бадаевай 70 жэлэй ойдо зориулагдаһан зохёохы ажалай үдэшэ.

В.В. Перелаяев

Түлишын-элшэ хүсэнэй нөөсөнүүдые 1999 ондо эльгээхэ мэдүүлгэнүүдые бүридүүлгэ.

Түлишын-элшэ хүсэнэй комплексоор элшэ хүсэ алмалтын программа табилга.

Республикын районуудаар гаража, гэр байра ашаглалгын программа 9 нарын туршда болон IV кварталда бэелүүлгын ябасые харалга.

Дулаанай элшэ хүсэнэй объектнүүдэй болон гэр байрын-коммунальна ажахын 1998-1999 онуудай үбэлэй эрхэ байдалда бэлдэлгын ябаса тухай мэдээсэл суглуула болон ябасыень шалгалта. Эд хэрэгсэлгэдэй дэлгүүрэй сэнгүүдэй хэмжэээ шэнжэлгэ.

В.А. Полютов

«Таряашадай дэлгүүр» гэһэн хаамал акционернэ бүлгэмэй (мелькомбинадай посёлогтохи) саашанхи ажал ябуулгын асуудалнуудаар Хүдөө ажыхын министрствын болон «Бурятмелб» АО-гой хабаадалгатай зүблөөн.

Спирт, архи дарһа үйлэдбэрлэдэг предпрятийнуудтахи акцинуудай гүрэнэй пакет захиралгада хабаадага гүрэнэй түлөөлэгшэдтэй хүдэлмэрийн зүблөөн.

Буряад Республикын газар дээрэ оршодог зөөрийн объектнүүдые ниитэ нэгэн тоо бүридхэдэ абалгын талаар дурадхалнуудые бэлдэлгэ. 6 предпрятийин хүсэ шадалгүй бололго (панхарууталга) тухай хэрэгүүдээр республикын Арбитражна сүүдэй зүблөөнүүдтэ хабаадалга.

П.М. Болонев

Түпхэнэй аймагай ажахынуудта реформо бэелүүлгын талаар туһаламжа үзүүлгэ.

1998 оной ажал ябуулгын түсэб дүүргэлгын талаар республикын Правительствын Президиумэй зүблөөндэ материалнуудые бэлдэлгэ. Агропромышленна комплексн тус тус предпрятийнуудаар бүхы шатын бюджетүүдтэ налогой үри хүсэлдүүлхэ болон оршо элсүүлхэ талаар материалнуудые бэлдэлгэ.

1995-1998 онуудай эд товарай эзэли урьһаламжа бусааха талаар хүдөө ажыхын үйлэдбэрлэгшэдтэй хүдэлмэри бэелүүлгэ.

Байгалай, Хурбын ой модоной ажахынууда модо отолхо газарнуудые шалгалтын гурымаар үнэмшэһэгэтэй бололго.

ХУУЛИ ЁНОНОЙ ЭРХИМЛЭХЫН ТҮЛӨӨ

Хубисхалай үмэнэхи Буряад орондо буса түрэлтэнэй волостной сүүдүүа хүдэлдэг хэн. Верхнеудинск (мүнөө Улаан-Үдэ) хотын хунгагадай судьянарые хунгагадаа үгэдэг тангаригтай саархан республикын Үндэһэнэй архивта хадагалгадаг: «Тэрээндэ даалгагдажа байһан хамтын хэрэгтэ Үндэрлэгшэ Эзэн император. Тэрэнэй үнэн барлаг байһанаа харуулха гэжэ минии найдажа байһан тэрэниие үнэн сэдхэлхээ хунгаха хүсэлтэйб гэжэ би, доро нэрлэгдэһэн, найдүүлжа тангаригланаб». Иимэрхүү ушар дээрһээ гол түлэб ньударган баяшуулай түлөөлэгшэд, ноёд гэхэ зэргэнүүд сүүдэй хэрэг бүтээдэг хэн.

Сүүд тухай залуу совет засагай бүгэдэндэ мэдээжэ 1-дэхи декредээр сүүдэй хуушанай байгуулалта усадагдажа, арадай заседательнуудтай арадай сүүд байгуулагдаһан байна.

Республикын сүүдэй дээдын зургаан - Буряад-Монголой АССР-эй Главсуд ВЦИК-эй 1923 оной сентябриин 11-нэй тогтоолоор байгуулагдаа хэн. Тэрэ гэхээр 75 жэл үнгэрөө. Мүнөө сүүдэй ой тэмдэглэжэ байхатаа, гэдэргээ эрьжэ, сүүдые байгуулга тогтонихолын түүхэ тушаа богонихонооршые наа, тогтожо, эхиндэнь байһан хүнүүд тухай дурсан хүндэлэл, баяр баясхалан хүргэхэ дуран хүрэнэ.

Эрхүүгэй областиин Боохоной райондо түрэхэн, Буряад орондо большевик эмхи, совет засаг байгуулагдадаг нэгэн Георгий Георгиевич Данчинов БМАСАР-эй Главсудай түрүүшын түрүүлэгшэ байһан юм. Орлогшонорын - Сакач, Серова гэгшэд байгаа.

Г.Г. Данчинов республикые байгуулгын, тэрэнэй харьяата гүрэнэй засагай болон хүтэлбэрилгын зургаануудые бүридхэлгын жэлдэ Главсудые толгойлон байна. БМАСАР-эй Наркомюстын 1924 оной январин 1-һээ апрелин 1 хүрэтэрхи гурбан харын ажал ябуулгын тоосоон соо ингэжэ тэмдэглэгдэнэ:

«Түрүүлэгшын, гэгшүүдэйн эршэ хүсын найгаар Главсудай хүдэлмэри энэ үедэ хайн үрэ дүнгүүдые асараа. Буряад-Монголой областиин болон Прибайкалийн губерниин усадхагдаһан сүүдүүдхээ үлэхэн горитойхон үлэгдэл-хуушан хэрэгүүд байн-байн үсөөрүүлэгдэнэ. Хэдэ хэдэн нүүдэл сессинүүдые үнгэргэжэ, сахардуу шанга хүдэлмэри ябууһанай үндэһөөр Главсуд удха

шанараа буураһан хуушан хэрэгүүдэй обоо ехэ ашаанһаа сүлөөржэ, сүүдэй үйлэ ябадалнуудые хэһээлгын ниитэ нэгэн политикын гол дүримүүдтэй зохилдуулан, байгша сагта шухала болоһон хэрэгүүдые шүүлгэдэ шэлжэн ороно».

Тон харюусалгатай тушаалда Г.Г. Данчинов хайн эмхидхэгшэ, харюусалгатай, суртал хургаалда, хэрэгтэ бээ үгэнги хүн гэжэ тодороо хэн. Ехэ бэшэ бүридэлөөрөө Главсуд үнэн зүб сүүдэлгэ бэлүүлэн, хуули ёхо сахин, ажалшатай эрхэнүүдые, аша туһануудые хамгаалан, нэгэдэхи шатын сүүдэй, кассацин гуримаар харалгын зургаанай, Буреспубликын сүүдэй түбэй зиндаа зэргэдэ үүргэнүүдэ дүүргээ юм.

Главсуд оройдоол 7 судьянарыаа - Главсудай Президиум боложотодорһон Түрүүлэгшэһээ, уголовно болон граждан таһагуудаар орлогшонорһоо, саг үргэлжын 4 гэгшүүнхээ бүридэдэг хэн.

Түрүүлэгшэ, тэрэнэй орлогшонор Буреспубликын ЦИК-ээр 1 жэлээр хунгагдажа, ВЦИК-эй Президиумээр баталагдажэ байгаа. Жэлэй болзорой үнгэрхэдэ тэдэл нюурнууд дахинаа хунгагдажа болохо байгаа. 200 хүнэй тоотой Главсудай арадай заседательнуудай списогүүд ЦИК-эй томилолтоор: ЦИК-эй Президиумтэй гэгшүүн байдаг. Түрүүлэгшэһээ, Главсудай хоёр гэгшүүнхээ, Прокуророй туһалагшаһаа, республикын профсоюзундай гурбан гэгшүүнхээ бүридэһэн тусхай комиссияр байгуулагдадаг хэн. Тус тус нюурнуудые болюулан хуряаха эрхэгтэй ЦИК-ээр списогүүд баталагдадаг байгаа. Хурян болюулха тухай шиндхэбэри шэнээр харагдаха ёһогүй хэн.

Арадай заседательнуудые хунгаха, баталха гурим сүүдэй ангийн бүридэлые хангадаг байгаа.

Главсудай таһагуудай секретарьнуудаар имагал тодорхой эрилтэнүүдтэй зохилдохон хүнүүд томилогдожо болодог хэн.

Архивууд соо хадагалгадаг документүүд тэрэ сагай сүүдүүдэй ажал ябуулгын ангийн удхые баримталан харуулна. Нэгэ жэшээ, Юстициин хүдэлмэрилэгшэдэй 1-дэхи съезд дээрэ хэгдэһэн элидхэлээр абтаһан тогтоол соо ингэжэ тэмдэглэгдэнэ: «Сүүдүүа хэһээлтын политикын ангийн удхые зүбөөр харуулна». «Ангийн политика бэлүүлхэ тухай заабарита бэшэгүүдэй түхэлөөр нарсудууда саг үргэлжын заабаринуудые үгэхэ» гэжэ Главсудта

даалгагдаһан байна. Ондогоор хэлэбэл, сүүд гүрэнэй бусад зургаануудга адляар, сагай эрилтэдэ зохилдожо, гүрэнэй хүгжэлтын шата бүхэндэ сүүд тэрэнэй «толи» боложо, тэрэнэй политикые толиддог байгаа.

Главсудай штадта 35 хүн, дээрэ нэрлэгшэдхээ гадна 4 ахалагша мүрдэгшэд, шаллагша инструктор, статистик, сүүдэй хоёр гүйсэдхэгшэ болоод бүри хоёр журналист (мүнөөнэй хэблэлэй албандал адлирхуу гэжэ тухайлхаар) хүрэтэр ородог байгаа.

Главсудай юрэнхы таһагай дэргэдэ хамгаалагшатай коллегийн гэгшүүд, сүүдэй гүйсэдхэгшэд болон Республикын сүүдэй-Главсудайшые, арадай сүүдүүдэйшые - бүхы хэрэгүүдэй архив байдаг байгаа.

Верховно Сүүдэй бүхы түрүүлэгшэнэрые нэрлэжэ, тэдэнэй тус бүри тухай хайн үгэ хэлэхэ дуран хүрэнэ. Юундэб гэбэл, тэдэнэй хүн бүхэниинь республикын Верховно Сүүдэй, юрэнхыдөө республикын сүүдэй бүхы байгууламжын ажал ябуулые нарижуулан хайжаруулгада өөрынгөө хубита оруулһан, тэдэнэй хүн бүхэниинь дээдэ шатын мэргэжэлтэ байһан хэ юм.

Сүүдүүдые хэһээлтын зургаан, ангийн тэмсэлэй, политикын зэбсэг, гүйсэдхэхи засагай барлаг болгоһон тоталитарна засагай хүндэ эрхэ байдалда хүдэлхэ зуураа тэдэнэр өөһэдынгөө эрхэ сүлөө, заримдаа ами наһаяа аюудда хүргэн, хүн шанараа алдангүй, үнэн зүб шиндхэбэринүүдые гаргадаг, ангийн мэдэлхээ дулдыдангүй, эрхэтэдэй хуулита эрхэнүүдые, аша туһануудые хамгаалжа, хуулин үмэнэ бултанай адли тэгшэ байлгын ёһо гуримуудые баталжа, мүнөө сагые дүтэлүүлдэг, дулдыданги бэшэ сүүдэй засагые, засагай хуули эрхын орондо хуули эрхын засагые байгуулгада туһа хүргэдэг байгаа бшуу.

Гушадахи, дүшэдэхи болон табидахи онуудга, хорин жэлэй туршада богонихон забарнуудтай гар республикын Верховно Сүүдые хайхан сэдхэлтэй хүн, харюу гажуу ябадал, хуули хазгайруулгые тэсэжэ ядадаг дээдэ мэргэжэлэй судья Даши Мункоевич Мункоев толгойлдог байгаа.

Дайнай хүүлээрхи хүндэ хэсүү 5 жэлдэ сүүдэй түрүүлэгшээр Манзыр Булатович Хамхеев байгаа.

Зон амитанай зоболон сэдхэлдээ шэнгээдэг, эршэ түгэс зантай Марк

Могзоевич Могнонов республикын Верховно Сүүд 13 жэлэй туршада 1961 оной январьһаа 1974 оной февраль хүрэтэр ударидаа. Тэрэнэй оролдолгоор Верховно Сүүдэй мүнөөнэй байшан баригдаһан байна.

Александр Алексеевич Сидорин Верховно Сүүдые 15 жэл соо хүтэлжэ ябатараа үни удаан хүндөөр үбшэлхэнэй хүлээр 1989 оной сентябрь соо саһаа урид наһа бараа хэн. хайхан зантай энэ хүн одоол Бурханһаа судья болохо гэжэ заяагдаһан байгаа ха.

Сүүдэй хэрэгтэ олон жэлдэ алба хэһэн ветеранууд тухай мүнөө хэлэлтэй.

Республикын эрхим судьянарай нэгэн Анатолий Лазаревич Иванов сүүдэй ажалда 42 жэл хүдэлөө. 23 жэлынь - Верховно Сүүдгэ. Верховно Сүүдэй судьянарай дунда түрүүлүүлэй тоодо тэрээндэ «РСФСР-эй габыята юрист» гэхэн нэрэ зэргэ олгогдоо хэн.

1951 ондо Львовско университет дүүргэһэнэй хүлээр 25-тай Екатерина Морокона Верховно Сүүдэй гэгшүүнээр, удаань Түрүүлэгшын орлогшоор хунгагдаһан байна. Екатерина Николаевна Верховно Сүүдгэ 35 жэлдэ хүдэлжэ гараа.

Тамара Ильинична Егорова Верховно сүүдгэ 20 гаран жэл ажаллаа.

Хуули ёһо сахиха ажалай ветерануудай дунда Г.Д. Басаевые, К.И. Шишуйевые, Ш.А. Китасовые, Н.Б. Федоровые, К.Ф. Власовые, П.М. Мархавые, О.И. Перфильевые нэрлэхэ дуран хүрэнэ. Эдэнэр булта мэргэжэлэйгээ уялгые түгэс дүүргэдэг хүдэлмэрилэгшэд болоно.

Сүүдэй заседанинуудай секретаряар Елизавета Павловна Рудяк 40 гаран жэлдэ хүдэлөө юм. Верховно Сүүдэй протоколнуудай олон мянган хуудаһанууд тэрэнэй гараар аятайханаар бэшгэдхэнэй байдаг. Журам, харюусалгынышые талаар Елизавета Павловна шалгардаг бэлэй.

75 жэлэй туршада хэдэн үе юристүүд нэлэгдээ. Мүнөө бидэдэлгүүртэ оролын, зоной буудал байдалай доройтолгын, олонитын заншалай уналгын, хуули буса ябадал дэлгэрэлгын орёо хүндэ үе сага ажаһуунабли.

Тээд түүхын хүгжэлтэ хэзээшые жэгдэ байгаагүй хамнай даа. Энээнһээ уламжалан, сүүдэй зорилгонууд хурагүй орёо болонхой, сүүдүүдэй, тэрэ тоодо Верховно Сүүдэйшые харадаг хэрэгүүд жэл бүри олошорно.

Хүүлшын жэлнүүдтэ Россин Федерациин, тэрэ

тоодо Буряад оронойшые сүүдүүа ХАМАГАЙ ЭРХИМЫНЬ ХҮН, ТЭРЭНЭЙ ЭРХЭНҮҮД гэхэн Россин Федерациин, манай республикын Конституцияр баталагдаһан ёһо дүримтэй зохилдуулан, шэнэ аргаар ажалладаг болоо.

Имагал недондо манай республикын сүүдүүдгэ 25 мянга гаран хандалга (1995 ондо - 15 мянга) ороо, тэдэниие хангалга 95,9 процент болоно.

Иимэ эрхэ байдалда манай сүүдэй ёһо заншалнуудые арьбажуулга хүдэдэг судьянар гэбэл, Л.В. Киселева, В.И. Осодоев, А.О. Урбаев, А.К. Лопатин, бусад болоно. Верховно сүүдэй 11 судья (44%) РФ-гэй, РБ-гэй габыята юристын нэрэ зэргэтэй.

Хүүлшын жэлнүүдтэ бүхы шахуу секретарьнар, канцелярийн хүдэлмэрилэгшэд дээдэ эрдэмтэй гү, али ажалһаа талгалгара гүйгөөр хураалсааа дээшлүүлэн, албанайнгаа уялгануудые харюусалгатайгаар дүүргэнэ.

Мүнөө үсын районно сүүдүүдэй судьянар олонхидоо шэнэ үсын юристүүд «телефонно хуули эрхэ» гэжэ мэдэхгүй залтай хүнүүд болоно. Тэдэнэр онсо бодолтой, ажал хэрэгтээ дуратай, нэрэ хүндын болонго. Тэдэнэй дундаһаа Верховно Сүүд эрхимүүдыеень шэлэжэ абадаг, мүнөөнэй Верховно Сүүдэй судьянар динлэнхи олондоо районно сүүдтэ хүдэлхэн байна.

Районно сүүдэй судьянарай дунда мэргэжэлэйгээ уялга эрхимээр дүүргэһэн олон. Тусхайлбал, П.Е. Логвиненко, Л.Т. Коновалов, А.П. Усов, Т.И. Быкова, М.С. Лазарев болон бусад.

Гүрэнэй засагай гурбан халаагай нэгэниинь болодог сүүдэй засагые бэхижүүлгэ туйлай ехэ удха шанартай болонхой. Юундэб гэбэл, орон дотор бэлүүлэгдэжэ байһан демократическа хубилаалтануудай тэхэришгүү байлга сүүдэй засагай бата бэхинээ сэхэ дулдыдаха бшуу.

Республикын Верховно Сүүдэй 75 жэлэй ойтой дашарамдуулан, республикын бүхы сүүдүүдэй хүдэлмэрилэгшэдтэ урдэ үсын судьянарай хайхан ёһо заншалнуудые сахин, өөртөө, сугтаа хүдэлдэг нүхэдтөө эрилтэ ехэтэйгээр хандахые, мэргэжэлэй эрхим хэмжээндэ хүдэлжэ, үнэн зүб, нигүүлэсхы сэдхэлтэй байхые хүсэнэб.

Анатолий ХОРИНОВ, Буряад Республикын Верховно Сүүдэй Түрүүлэгшэ.

ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮД, ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТАНУУД

россин федерацийн Президентын

Зарлиг

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ГҮРЭНЭЙ
ШАГНАЛНУУДААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Ойн ажахын талаар габыятай байһанайнь ба
үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр
хүдэмэрлэнэйн түлөө шагнаха:

«ЭСЭГЭ ОРОНОЙ ҮМЭНЭ ГАБЬЯГАЙ
ТҮЛӨӨ» орденой II шатын медаляар

ДАНЦЕВ Григорий Васильевиче - Буряад
Республикын ой модо хамгаалгын Забайкалийн
авиационно баазын ахалагша летчик.

Хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо:

«РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ГАБЬЯАТА ОЙ
УРГУУЛАГША»

ГАВРИЛОВ Александр Михайловичта - Буряад
Республикын Бэшүүрэй лесхозой директор.

Россин Федерацийн Президент **Б.ЕЛЬЦИН.**

Москва, Кремль

1998 оной сентябрийн 11.

...

Ургажа ябаа залуу үетэниие хүмүүжүүлгэдэ ба
хургалгада габыятай байһанайнь түлөө Буряад
Республикын Президент 1998 оной сентябрийн
30-най Зарлигаар республикын хуралсалай
хүдэмэрлэгшэдтэ Буряад Республикын хүндэтэ
нэрэ зэргэнүүдые олгохо гэбэл:

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА
БАГША»

АДЫРОВА Агафья Сократовнада - Сэлэнгын
аймагай Загастайн дунда хургуулийн багша;

АРБУТОВСКАЯ Любовь Павловнада - Улаан-
Үдэ хотын 18-дахи дунда хургуулийн багша;

БУИНОВ Владимир Абагаловичта - Улаан-Үдэ
хотын 61-дэхи буряад-түүрэг лицейн директор;

ВАХРУНОВА Эмилия Львовнада - Ивалгын
аймагай Доодо-Ивалгын дунда хургуулийн
директорэй орлогшо;

ГОНГОРОВА Галина Дымбрыловнада -
Захаамшнай аймагай Баян-Голой дунда хургуулийн
багша;

ГУСЛЯКОВА Надежда Игнатьевнада - Улаан-
Үдэ хотын 46-дахи дунда хургуулийн директорэй
орлогшо;

ДОРЖИЕВА Дулма Самбуевнада - Зэдын
аймагай захиргаанай хуралсалай таһагай
мэргэжэлтэ;

ЕГОРОВА Татьяна Архиповнада - Улаан-Үдын
багшанарай училищиин багша;

ЗАВОДСКОЙ Нина Фёдоровнада - Хориин
аймагай Хориин 2-дохи дунда хургуулийн багша;

ЗАЙГРАЕВА Ольга Ивановнада - Загарайн
аймагай Булагай дунда хургуулийн багша;

ИВАНОВ Петр Анатольевичто - Улаан-Үдэ хотын
2-дохи дунда хургуулийн директор;

КОРЯЧКИНА Ринета Ивановнада - Хойто-
Байгалай аймагай Нижнеангарскын 1-дэхи дунда
хургуулийн директорэй орлогшо;

КОТОМАНОВА Антонина Павловнада - Улаан-
Үдэ хотын 65-дахи дунда хургуулийн багша;

КУЗНЕЦОВА Ольга Зориктоевнада - Улаан-Үдэ
хотын захиргаанай хуралсалай управлениин
эрдэмэй методическа түбэй директорэй орлогшо;

МИХАЙЛОВА Галина Михайловнада - Улаан-
Үдэ хотын мэргэжэлэй 2-дохи училищиин
директорэй орлогшо;

ОШОРОВ Сергей Гармаевичта - Түнхэнэй
аймагай захиргаанай хуралсалай таһагай методист;

САВЕЛЬЕВА Нина Дмитриевнада - Сэлэнгын
аймагай Гусиноозёрскын мэргэжэлэй 3-дахи
училищиин директорэй орлогшо;

СОХИНА Татьяна Фёдоровнада - Улаан-Үдэ
хотын 33-дахи дунда хургуулийн багша;

ТРИФОНОВА Зоя Ивановнада - шэхэ хатуугай
үхибүүдэй республиканска интернат хургуулийн
багша;

УСОЛЬЦЕВА Татьяна Евгеньевнада - Түнхэнэй
аймагай Түнхэнэй дунда хургуулийн директорэй
орлогшо;

ЦЫБИКОВА Нимасу Данзановнада - Бэшүүрэй
аймагай Шэбэртын дунда хургуулийн багша.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ЭРДЭМ
НУРАЛСАЛАЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

БАТОМУНКУЕВ Баир Дамбаевичта - Хяагтын
аймагай Хяагтын хүүгэдэй болон эдиршүүлэй
спортын хургуулийн директор;

ДАРХАНОВ Фёдор Ивановичта - Физическэ
культура болон спортын республиканска түбэй
директорэй орлогшо;

КАРБЫШЕВА Наталья Ивановнада - Улаан-Үдэ
хотын 15-дахи барилгын лицейн директорэй
орлогшо;

МЕТРОНЬКИН Леонид Михайловичта - ВСЖД-
гэй Улаан-Үдэ станциин түмэр замай транспортын
колледжын отделение даагша;

САНЖАДАЕВА Цыбик-Ханда Сампиловнада -
Багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлгын ба
хуралсалай хүдэмэрлэгшэдые бэлдэлгын
Буряадай институтдай кафедрые даагша;

СЛЕПУХИН Александр Петровичто - Буряадай
оин промышленна колледжын багша;

ТИМОФЕЕВ Владимир Николаевичта - Муяын
аймагай Таксимогой мэргэжэлэй 17-дохи
училищиин багша;

ЭРДЫНИЕВА Сэржен Германовнада - Бэшүүрэй
аймагай Шэбэртын дунда хургуулийн багша.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ФИЗИЧЕСКЭ
КУЛЬТУРЫН ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

ДАМПИЛОВ Станислав Линхоевичто -
Баргажанай аймагай Уланай дунда хургуулийн
багша;

ДЫМШЕЕВ Гомбо Доржиевичта - Хэжэнгын
аймагай Хэжэнгын сомоной захиргаанай
толгойлогшо.

...

Мэргэжэлтэдые бэлдэхэ талаар габыятай
байһанайнь, үни удаан саг соо эрдэмэй болон
багшын ажалайнь түлөө Буряад Республикын
Президент 1998 оной октябрийн 1-нэй Зарлигаар
республикын дээдэ хургуулинуудай багшанарта
Буряад Республикын хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдые
олгохо гэбэл:

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ЭРДЭМЭЙ
ГАБЬЯАТА АЖАЛ ЯБУУЛАГША»

БАБУШКИН Сергей Матвеевичтэ - Буряадай
гүрэнэй университетэй кафедрые даагша,
педагогикын эрдэмэй доктор;

РАДНАЕВ Баир Лубсановичта - Буряадай
гүрэнэй университетэй кафедрые даагша,
географиин эрдэмэй доктор.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА
БАГША»

МАНХЕЕВ Георгий Петровичто - Буряадай
гүрэнэй университетэй доцент, педагогикын
эрдэмэй кандидат.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН НУРАЛСАЛАЙ
ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

БАТУЕВА Дугарма Мархаевнада - Зүүн
Сибирин гүрэнэй технологическа университетэй
доцент, химийн эрдэмэй кандидат;

БОВКУН Алексей Филипповичтэ - Зүүн
Сибирин гүрэнэй технологическа университетэй
доцент;

БРЯНСКАЯ Ирина Васильевнада - Зүүн
Сибирин гүрэнэй технологическа университетэй
доцент, техническэ эрдэмэй кандидат;

ГОМБОЕВ Содном Жигмитдоржиевичта -
Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академиин доцент;

ДУДЕЕВА Надежда Григорьевнада - Буряадай
гүрэнэй университетэй кафедрые даагша;

ХИТУЕВА Валентина Алексеевнада - Буряадай
гүрэнэй хүдөө ажахын академиин ахалагша багша;

ЦЫРЕНОВА Валентина Бабасановнада -
Буряадай гүрэнэй университетэй доцент, физико-
математикын эрдэмэй кандидат

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА
ВЕТЕРИНАРНА ВРАЧ».

БОДИЕВ Ринчин-Доржи Дашинаевичта -
Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академиин доцент.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА
ЭНЕРГЕТИК»

ДАМБИЕВ Цырен Цыденовичтэ - Зүүн Сибирин
гүрэнэй технологическа университетэй доцент,
техническэ эрдэмэй кандидат.

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА
БАРИЛАГШАН»

ОЧИРОВ Вячеслав Санжиевичта - Зүүн
Сибирин гүрэнэй технологическа университетэй
доцент, техническэ эрдэмэй кандидат.

...

Ургажа ябаа залуу үетэниие хургалгада ба
хүмүүжүүлгэдэ амжалтануудые туйлаһанайнь
түлөө Буряад Республикын Президент 1998 оной
октябрийн 1-нэй Зарлигаар республикын
хуралсалай хүдэмэрлэгшэдые Буряад
Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха
гэбэл:

МАСЛЯННИКОВ Анатолий Васильевиче -
Улаан-Үдэ хотын 15-дахи барилгын лицейн
үйлэдбэрийн хуралсалай мастер;

ПТУШКИН Илья Аркадьевиче - Хяагтын
аймагай Хяагтын хүүгэдэй болон эдиршүүлэй
спортын хургуулийн директорэй орлогшо;

СЕРМЯГИНА Лидия Павловнае - Хойто-
Байгалай аймагай Нижнеангарскын 1-дэхи дунда
хургуулийн директорэй орлогшо;

ЧИЛИМОВА Инна Анатольевнае - Улаан-Үдэ
хотын 15-дахи барилгын лицейн багша;

ШОЙМПОЛОВЦырендондок Цыреновиче -
Бэшүүрэй аймагай Шэбэртын дунда хургуулийн
директор.

...

Финансово-экономическа хүдэмэрийн талаар
габыятай байһанайнь ба ой модоной ажахыда үни
удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр
хүдэмэрлэнэйн түлөө Буряад Республикын
Президент 1998 оной сентябрийн 21-нэй Зарлигаар
Буряад Республикын Ойн ажахын министерствын
түсбэлэлгын-экономическа таһагай начальник
ЛОПАТИНА Анастасия Антоновнада «БУРЯАД
РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА ЭКОНОМИСТ» гэхэн
хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

...

Ниитын эдэе хоолой талаар габыятай
байһанайнь ба үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр
хүдэмэрлэнэйн түлөө Буряад Республикын
Президент 1998 оной октябрийн 1-нэй Зарлигаар
Загарайн аймагай Новоильинскын мэргэжэлэй 5-
дахи училищиин үйлэдбэрийн даагша **ДЕРЮГИНА
Мария Кузьминичнада** «БУРЯАД РЕСПУБЛИ-
КЫН ХАНГАЛГЫН АЛБАНАЙ ГАБЬЯАТА
ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ
олгохо.

Россин Федерациин габьяата багша, педагогикын эрдэмэй доктор Дамнин Данжаевич Ошоров

ХЭЛЭЛГЫН ХУБИЛУУДАТ АНУРАГАХА АРГАНУУД

(ЭХИН ШАТЫН КЛАССУУД)

(Үргэлжэлэл. Эхинийн "Буряад үнэн" 29.09.98 он).

Иймэ хүдэлмэри тэмдэгэй нэрэ юумэнэй нэрэ хоёрой хоорондох холбоо элирүүлжэ үгэнэ. Гадна тэмдэгэй нэрэнүүды холбоотой юумэнэй нэрэнүүдгэйн мэдүүлэлнүүд сооһоо түүжэ бэшэжэ хүдэлмэри баһал удаха шанартай, тэмдэгэй нэрэ тухай хурагшадтай ойгомжо улам бэхижүүлэнэ.

Тэмдэгэй нэрэнүүдтэ юумэнэй нэрэнүүдгэ бэшэжэ гү, али үгтэнэ юумэнэй нэрэнүүдтэ удахарь тааруулан тэмдэгэй нэрэнүүды ханажа бэшэжэ упражнени олоор дүүргүүлжэ шухала.

Тэмдэгэй нэрэ үзэжэ дүүргэхэдэ, хурагшад иймэ мэдэс олоно: тэмдэгэй нэрэ - хэлэлгын хуби, ямар? гэһэн асуудалда харюусана, мэдүүлэл соо юрын гэшүүд болодог, удахаара мэдүүлэл соо юумэнэй нэртэй холбоотой байжа, тэрэнэй шанар тэмдэг харуулан байдаг, нэгэнэйшье, олонойшье тоодо байжа болоно, харша ба адлирхуу удахатай байдаг. Тэмдэгэй нэрэ үзэжэ байхадна, шэнэ ойгомжо олохо бүрээ разбор хэжэ, тэрэнэ бэхижүүлжэ хэрэгтэй.

Дүрбэдэхи класста тэмдэгэй нэрэ дабтагдаа, улам үргэдхэгдэн үзэгдэхэ болоно.

Тэмдэгэй нэрэ хадаа юумэнэй шанар тэмдэг харуулааг, юумэнэй нэртэй удахаара холбоотой байдаг үгэ юм гэжэ хурагшад 3-дахи класста ойгоһон байха.

Дүрбэдэхи класста хурагшад тэмдэгэй нэрэ үзэхэдөө, энэ хадаа юумэнэй шанар тэмдэг харуулааг юм гэһэн хажуугаар, мүн үйлын шанар тэмдэг харуулан байдаг юм гэжэ ойгоһо абаха болоно. Тиихэдэ тэмдэгэй нэрэ тухай хурагшадтай мэдэхэ дүримдэрин «Тэмдэгэй нэрэ заримдаа үйлын шанар тэмдэг харуулан байдаг, тиихэдэ глаголтой удахаара холбоотой байдаг» гэһэн тодорхойлолто үгтэхэ болоно, жэһэнь, **Бата һайн хурадаг.**

Мэдүүлэл соо тэмдэгэй нэрэ юумэнэй шанар тэмдэгэ харуулжа, юумэнэй нэрын урда тэһэн ороһон, ямар? гэжэ асуудалтай байдаг гэжэ хурагшад мэдэдэг байха. Зүгөөр тэмдэгэй нэрэ мэдүүлэл соо юумэнэй нэртэй удахаара холбодоходоо, формоёо хубилгадаггүй, юумэнэй нэрэ адыар надежэй залгалтанүүды абадаггүй, ходал өөрынгөө үндэхэ хуураара байдаг юм гэжэ ойгоһо ёһотой.

Тэмдэгэй нэрын удаха шанары хурагшадта зүбөөр ойлгуулжа үгэхэ шухала: тэмдэгэй нэрын хүсөөр юумэн хадаа ямар үгтэй, ямар дүрсэтэй, ямар шэнжэтэй, шанартай байһынь али тодо болгон,

нүдөөрөө хаража байһан шэнгээр мэдэжэ абадагди гэжэ ойлгуулха.

Ном соохи упражнениүүдхэ юумэнэй нэрэнүүдтэмдэгэй нэрын хүсөөр ямар шэнжэтэй, шанартай байһынь мэдэжэ абаха болоно. Жэһэнь, "хүрин зээрдэ морин хуухиран зогсожо, хэргэг хуумагар шэхсэс хүрмилгэн байна" гэһэн мэдүүлэлэе ушшахадаа, хуухиран зогсожо байһан мориной зүһэниинь минн зээрдэ бэшэ, хүрин зээрдэ гэжэ, хүрмилгэн байһан шэхэниинь минн хуумагар гэгүй, хэргэг хуумагар гэжэ бүри тодоор элирхэйлэн харуулжа, энэ морин, мориной шэхэнь нүдөөрөө хаража байһан шэнгээр болоно бшуу. Тиимэ хадаа тэмдэгэй нэрэ юумэнэй нэрэе али, али талаһаань элирхэйлэн, тэрэнэй шанар тэмдэгэнь, шэнжэнь харуула гэжэ ойгоһо болоно. Тэдэ упражнени соохи мэдүүлэлнүүды ушшажа, юумэнэй нэртэхэ ямар? гэһэн асуудал табижа, тэмдэгэйн нэрэнүүды олохо, тэрэнэ ямар юумэнэй нэртэй удахаара холбоотой байһынь элирүүлжэ. Илангаяа шүлэгүүд соо тэмдэгэй нэрэнүүд олоор хэргэгдэгдэг. Жэһэнь, «Хабар» гэжэ шүлэг соо «Халюун буурал хабарнай, хангай баян газарнай, уужам налюур дайдамнай» гэһэн холбоо үгэнүүды зүб ойлгуулха: хабары автор ямараар харуулаб, халюун буурал гэжэ хоёр тэмдэгэй нэрээр хабары ямар гэжэ харуулаа гэшэб, юуца хангай баян газарнай гэжэ хэлээ, хангай баян гэһэн тэмдэгэй нэрэнүүд газары ямар шэнжэ шанартай болооб; уужам налюур дайдамнай гэхэдэ, дайды ямараар харуулаб гэхэ мэтээр тэмдэгэй нэрэнүүдэй удаха шанарынь туд бүридэнь ойлгуулха.

Тэмдэгэй нэрэнүүд хэлэлгэ соо юумэнэй нэртэй ходал хамта хэргэгдэдэг, удахаара нягта холбоотой байдаг, юумэнэй нэрын шанар тэмдэгэнь, үнгэ, дүрсэнь харуулжа, үгэ хэлэмнай шэмдэг, удахынь тодо һонор болгодог, хэлэлгемнай ойгосотойшье, гоё һайханше болгодог юм гэжэ хурагшад һайн мэдэжэ абаха, тиихэдэ тэмдэгэй нэрэнүүды хэлэлгэ соогоо элбэгээр, зүбөөр хэргэгдэжэ шадаха дүршэлтэй болохо болоно.

Глагол

Хоёрдохи класста хурагшад үйлэ нэрлэн үгэнүүд тухай ойлгожо абаһан байна. Гурбадахи класста энэ ойгомжо дээрхэд үндэхэлжэ, үйлэ тэмдэглэхэн үгэнүүд глагол гэжэ нэртэй, энэ хадаа хэлэлгын хуби болоно, юу хэнб? янаб?

яажа байнаб? гэһэн асуудалнуудта харюусадаг гэжэ ойлгуулха болоно.

Глагол гэжэ темэ үзэжэ байхадна, хурагшад мэдүүлэл сооһоо глагол олохо, тэрэндэ зүбөөр асуудал табижа хураана, удаха шанарынь ойлгожо, бэшэ хэлэлгын хубинуудһаа илгажа шадаха болоно, мэдүүлэл соо ямар үүргэ дүүргэдэг бэ, ямар гэшүүн болодог бэ гэжэ мэдэжэ абаха.

Гурбадахи класста глаголой сагуудтай хурагшад танилсадаггүй, гэбшынь мүнөө сагта, үнгэрхэн сагта, ерээдүй сагта байһан глаголнуудтай мэдүүлэлнүүд упражнениүүд соо үгтэнэ. Эдэ мэдүүлэлнүүд соо байһан глаголнуудта хурагшад янаб? яабаб? яажа байнаб? ажа байнаб? яагааб? г.м. асуудалнууды табижа хураана. Буряад хэлэндэ үнгэрхэн сагай глаголнууд олон янзын залгалтанүүды абадаг (ябаа, ябаһан, ябаһай, ябаба г.м.), олон янзын формотой байдаг. Ингэжэ 3-дахи класстай хурагшад глаголнуудтай олон янзын асуудалнуудта харюусадагы, тэрэнэй элдэб формотой байдаг ёһо журамтай практиска танилсана. Энэнь 4-дэхи класста глаголнуудтай сагууды үзэхэдэнь туһа болохо байна бшуу.

Гурбадахи классай хурагшад глаголой мэдүүлэл соохи үүргэтэй танилсадаг гэжэ хэлэгдэхэ. Учебник соо иймэ хүдэлмэри ябуулха упражнениүүд үсөөн, тиимэхэ багшанар өһэдөө бэлдэжэ, глаголой мэдүүлэл соохи үүргэ элирүүлжэ нэмэри даабари хурагшадта үгэхэ болоно.

Глаголой хуури ба залгалта үзэхэ темэ бэшгэй дүримтэй нягта холбоотой. Гурбадахи класста «Үгын бүридэл» гэжэ темэ үзэхэдөө, үгын хуури ба залгалта үзэхэн байна, тиимэхэ хурагшад үгэ сооһоо хуури ба залгалтын олохо дадалтай болоһотой гээшэ, гэбшынь үгын хуури гэжэ юун бэ, залгалта гэжэ юун бэ гэһэн дабалга хэжэ, түрүүн үзэхэн зүйлынь элирүүлжэ хэрэгтэй. Мэдүүлэлнүүд сооһоо глаголнуудынь олуулха, тэрэнэй хууриень ба залгалтын элирүүлжэ хүдэлмэри ябуулагдаха ёһотой.

Глаголой хуури ба залгалта гэһэн темээр багша глаголнуудтай хууриень элирүүлжэ хүдэлмэри ябуула: глаголнуудтай хуури ба залгалта нэгэ доро элирүүлжэ зорилго табигдана.

Хэрбээ хурагшад глаголой хуури ба залгалта тухай һайн мэдэс олоогүй һаа, тэдэниие үгэ сооһоо ядалдангүй илгаха дадалтай болоогүй һаа, бэшгэйн дүрим ойлгожо шадахагүй байна. Энэ хадаа глагол үзэхэдэ, тон хүцэдэ зүйл

гэжэ ханагдана.

Хоёрдохи-гурбадахи классуудта глагол тухай хурагшад аһала үзэхэн, глаголой удаха, асуудал ойлгожо абаһан, глаголой хуури ба залгалта мэдэхэ болоһон байха юм.

Хурагшад дүрбэдэхи класста глаголой сагуудтай танилсажа, глаголнууды сагуудаар хубилган, хэлэлгэ соогоо зүбөөр хэрэгдэжэ хурахаһаа гадна глаголнууды нэгдэхэ, хоёрдохи шuurта харуулха, глаголнуудта частицанууды хэрэгдэжэ хураха ёһотой. Урдахи классуудта глагол тухай үзэхынь дабтажа үзэхэдөө, глагол юу тэмдэгдэг бэ, ямар асуудалнуудта харюусадаг бэ, глагол гэшэ тусгаар хэлэлгын хуби юм гэжэ урдань үзэхынь дахин хэргэн ойлгожо абаха. Гадна глаголы бүридлөөрн илган хаража үзэхэ, глаголой хуурида залгалта залгахад лр хаалганай хойнохи тодо бэшэ а,о,э аяланиие бэшэхгэй гэһэн дүримиё һайтардабтаха, эрэнээ саашанки хэшэлнүүдтэ багша ходал хэргэлэн хануулжа байхы оролдохо.

Түрүүшын хэшэлнүүдхэ эхилжэ, глаголы дабтажа байхадна, глагол гэшэ мэдүүлэлэй хэлэгшэ болодог гэһэн ойлгосо үгэхэ. Энэнь саашаада глаголой сагууды үзэхэдэньшье, саг харуулан глагол хэлэгшэ болодог гэжэ практиска ойлгодохыньшье болон байха зэргэтэй.

Глаголой сагуудта хурагшад балайшье ядалдадаггүй. Глаголой гурбан саг тухай ойлгосо нэгэ доро (нэгэ хэшэлэдэ) үгэхэдэ таарамжатай: хурагшад гурбан сагы сасуулан харахадаа, һайнаар ойгоһо абаха болоно. Жэһэнь, шүлэгүүдхэ гурбан бадагууды абажа, самбарта бэшээд, харуулха.

1. Хайшаашы харахада

- Хүхэрнэ, Уһан зохидоор миралзана, Шубууд гоёор донгодоно.
- 2. Номгон хабар ногоорбо, Нугаһад, галууд хүчинэбэ.
- Ургы тэрэнги ягаарба, Уһан голнууд шааяба.
- 3. Ногоон сээг дэлгэрхэ, Нойрһоо шумуул нэрнхэ, Ой модон намаалха, Олон шубууд жэргэхэ.

Эдэ бадагууды туд бүридэнь уншуулжа, эндэ хэзээ болоһон үйлэ харуулаб гэһэн ажагалла хэжэ, глагол хадаа мүнөө боложо байһан, үнгэрхэн ба болоодүй үйлэнүүды харуулааг гэһэн тобшооло гаргаха хэрэгтэй.

Дээрэ үгтэхэн мэдүүлэлнүүды разбор хэхэдэ, ямар мэдүүлэлнүүд байнаб, мэдүүлэлнүүд соо ямар үгэнүүд нэрлүүлэгшэ, ямар үгэнүүд хэлэгшэ болоһон байнаб гэжэ шухала гэшүүдынь, илангаяа хэлэгшэдынь олохо абаад, илангаяа хэлэгшэнүүд хэлэгшын

ямар хубяар гарһан байнаб гэжэ элирүүлжэ.

Тиигээд глаголнуудай доогуурнь зуруулаа, асуудалнуудынь глаголнуудтай хойнонь хаалта соо бэшүүлжэ. Эдэ глаголнууд ямар саг харуулаб, ямар залгалтануудтайб гэжэ тодорхойлохо. Үшөө тиихэдэ мүнөө, үнгэрхэн, ерээдүй сагай глаголнуудтай мэдүүлэлнүүды хурагшадтаар зохёолгоходо туһатай байха.

Дүрбэдэхи классай хурагшад хэлэлгын хубинууды илгаруулжа, хураһын, тула, хамагай түрүүндэ үгэнүүды грамматиска талаһаань хаража үзэхэ болоно. Жэһэнь, уһан, уһалиг, уһалба гэһэн үгэнүүды хэлэлгын хубяар илгаруулхын тула хурагша игэжэ шэбшэхэ болоно: уһан - юумэ тэмдэгдэжэ, юун? гэжэ асуудалда харюусана, юумэнэй нэрэ; уһалиг - юумэнэй шанар тэмдэг харуула, ямар? гэһэн асуудалда харюусана (уһалиг газар, уһалиг сабшалан г.м.), тэмдэгэй нэрэ; уһалба - юумэнэй үйлэ харуула, яаба? гэһэн асуудалда харюусана, глагол.

Дүрбэдэхи класста гансал шuurай түлөөнэй нэрэ үзэгдэхэ. Тиихэдэ нэгэнэйшье, олонойшье тоодо байһан 1,2,3-дахи шuurай түлөөнэй нэрэнүүдтэй танилсажа байна. Элдэб упражнениүүды дүүргэжэ, хурагшад түлөөнэй нэрэнүүдэй шuurай ба тоогой илгануудтай танилсажа абаха юм. Шuurай түлөөнэй нэрэнүүд мэдүүлэл соо байхадна, юумэнэй нэрэдэ ади надежүүдээр хубилдаг ёһы хурагшадта практиска ойлгуулха болоно.

Хурагшад түлөөнэй нэрэ үзэхэдөө, тэрэнэй шuurай илгае һайнаар ойлгожо, зүбөөр хэлэгшэ, бэшэжэ шадаха, өөрынгөө хэлэгшэ соо зүб хэрэгдэжэ хураха ёһотой. Тиихэдэ хэлэгшэ соогоо нэгэ юумэнэй нэрэе хэды дахин дабтажа хэлэгшэ, тэрэнэйгээр орондо шuurай түлөөнэй нэрэ зүбөөр хэрэгдэжэ шададаг болгохо. Энэ шарые олон жэһээнүүд дээрэ харуулжа хэрэгтэй: би шамда хэрэгтэй; ши намтай ябаарай. Тэрэ минн дүү г.м. Би, ши, шамда, намтай, тэрэ-эдэмнай түлөөнэй нэрэнүүд гэшэ гэжэ ойлгуулха болоно.

Хургуулин бага һаһанай шабианары хэлэлгын хубинуудта хургаха зарим арганууд тухай дээрэ хэлэгдэбэ. Багшанар манай дурдахилууды хэшээлдэ хэрэгдэжэ, хурагшадтай илгаа мэдэс улам гүнзэгй, бата бэхи болгохо байһандань этигэнэбди, наиданабди.

(Үргэлжэлэлэнь хожом гаргахал).

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Ахамад редактор А. Л. АНГАРХАЕВ

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: Б-М.Ж.БАЛДАНОВ (ахамад редакторай орлогшо), Г. Х. ДАШЕЕВА (ахамад редакторай орлогшо), Б.В. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г.ЛУБСАНОВ (Буряад Республикын Арадай Хураал), А.Д.СУНДАРОН, таһагууды даагшад: Н.Д.НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА, Д.Ш. ХУБИТУЕВ, Л.Д. ТАПХАЕВ; В.И.ПИНТАЕВ (хэлбэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэлбэлэй 1 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 3.350 (хамта 20.000). Хэлбэлэдэ тушаагдһан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэһэн АО-до газетэ хэлбэлдэ. Директорийн телефон: 21-40-45. Б-0079-дхн номертойгоор бүридхэлдэ абганхай. Заказ № 8432.

Редакциин телефонууд: ахамад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретарини - 21-50-52, секретаридай - 21-50-52, таһагууд: экономикаын болон политикын - 21-55-97 (даагшань), 21-63-86, соёлой, түүхын болон залуушуудай - 21-54-93 (даагшань), 21-57-63, 21-69-58, 21-60-21, мэдээлэл болон рекламнын - 21-62-62, 21-67-81, хэлбэлэй - 21-33-61, оператор-корректорнүүдэй - 21-61-35, фотокорреспондентнүүдэй - 21-33-61, компьютерна түбэй - 21-66-76, корпусктын - 21-34-05.

" Бурятия " хэлбэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтери - 21-23-67, вахта - 21-60-91.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, шотагай нэрэнүүдэй бэшэлгыёе хазгайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа авторайхитай ади бэшэ байжа магад.